

Sirâcü'l-Kulûb ve Eserdeki Hayvan Tespihleri

Sirâcü'l-Kulûb And The Animal Prayers Taking Part In The Achievement

Yakup KARASOY*

Özet

Sirâcü'l-Kulûb, Ahmed-i Dâ'î'ye atfedilen mensur bir eserdir. Eser, bir kısmı Hz. Peygambere, bir kısmı da Hz. Ali ve çeşitli sahabelere sorulan 70 meselelerin cevaplandırılmasından ibarettir. Karşılaştırılan nüshalarda toplam 67 mesele görülmektedir. Bu meseleler arasında dikkati çeken hususlardan biri de hayvan tespihleridir.

Anahtar Kelimeler

Sirâcü'l-Kulûb, Ahmed-i Dâ'î, Hayvan Tespihleri, Zikir, Mesele

Abstract

Sirâcü'l-Kulûb is a prose achievement ascribed to Ahmed-i Dâ'î. The achievement comprises the resolutions of the 70 issues some of which were asked to prophet Mohammad, some of which were asked to Ali and several friends of Mohammad. However, the compared facsimiles, cover 67 issues at all. One of the striking issues is animal fable.

Key Words

Sirâcü'l-Kulûb, Ahmed-i Dâ'î, Animal Prayers, Mention, Issue

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Sirâcü'l-Kulûb, *Ahmed-i Dâ'î*'ye atfedilen mensur bir eserdir. Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtmaya bakımından da üzerinde durulması gereken eseri ve Dâ'î'nin diğer eserlerinin tıpkıbasımını yayımlayan İ. Hikmet Ertaylan, *Sinan Paşa'nın Kısas-ı Enbiyâ, Tezkiretü'l-Evliyâ ve Ma'ârif-nâme* adlı eserleriyle karşılaştırarak konu, ifade ve üslup açısından benzerlik olduğunu tespit etmiş, Osmanlı hikâyeciliğinin dili ve üslubunun *Ahmed-i Dâ'î* ile başladığını belirtmiştir. Geleneksel tertibe uygun olarak Tanrı'ya şükür ile başlayan *Sirâcü'l-Kulûb*, Allah'ın isim ve sıfatlarından bazıları zikredildikten sonra Hz. Peygambere övgülerle devam etmektedir. Eser, Yahudilerin ve kâfirlerin Tevrat'tan öğrendikleri bilgilerle Hz. Peygambere sordukları soruları ve bu soruların Hz. Cebrail tarafından Hz. Peygambere bildirilen cevaplarını; bunun yanı sıra sahabeye ve Hz. Ali'ye sorulan konuları içermektedir. Eserin büyük kısmı kısas-ı enbiya özelliği taşıdığı için Kuran'da adı geçen peygamberlerin hayatlarından önemli kesitler de verilmektedir (Ertaylan, 1952: 177–178).

Sirâcü'l-Kulûb'un bildiğimiz kadarıyla altı nüshası vardır. Bunlar; Kitapçı Raif Yelkenci nüshası (RY); Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi 12861 numarada kayıtlı nüsha (K); Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü Kitaplığı 622 numarada kayıtlı nüsha (R); Türk Dil Kurumu Kütüphanesi 268 numarada kayıtlı nüsha (TDK), Kemal Yavuz nüshası (KY) ile Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koşuşlar Kitaplığı 1057 numarada kayıtlı (TK) nüshadır. Eserin Raif Yelkenci nüshası ile ilgili elimizdeki bilgi Ertaylan'ın eserinde belirttiği kadardır (Ertaylan, 1952: 177–179). Bugün, bu nüshanın nerede olduğu hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Ertaylan, eserine yalnızca bir meseleyi aldığı için Raif Yelkenci nüshasında hangi meselelerin bulunup bulunmadığını bilemiyoruz. Ayrıca Eleazar Birnbaum'un "*Burnt Books: A Catalogue of Some Turkish Manuscripts Destroyed in the 1992 War in Bosnia*" (Birnbaum, 2005: 228) adlı makalesinde Kıvamî'ye ait olduğunu belirttiği ve besmeleden sonra "*Haber vir baña kim bu dünyâyı Haqq Ta'âlâ kaç günde yarattı.*" cümlesiyle başlayan *Sirâcü'l-Kulûb*'un Bosna'da bir nüshası daha mevcuttur. Ancak makalenin isminde de belirtildiği üzere bu nüsha savaşta yanmıştır.

Sirâcü'l-Kulûb'un Kemal Yavuz nüshası 56 varak olup her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Nüsha, bir mecmua içerisinde bulunup sırasıyla; *Miftahü'l-Cenne, Arapça Dua Risalesi, Sirâcü'l-Kulûb* ve *Mi'râc-nâme* adlı eserleri içine almakta olup, bu nüshada da müstensih adı, istinsah yeri ve tarihi yoktur. Eser, söz konusu mecmuanın 220–330. sayfaları arasında yer almaktadır.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü Kitaplığında bulunan nüshanın adı kırmızı mürekkeple *Sirâcü'l-Kulûb ve Nûru'l-Kulûb* olarak verilmiştir. Bu nüsha, 69 varaktan ibaret olup her sayfasında 13 satır vardır. Harekeli nesihle yazılmış eserde vurgulanmak istenen bazı yerler (Mes'ele, su'âl, cevâb vb.) kırmızı mürekkeple kaleme alınmıştır. Yazar adı, istinsah tarihi ve müstensih adı kayıtlı değildir. Nüshanın 69b-70a sayfalarında bulunan ve hayvan tespihlerinin yer aldığı bölüm, nüshaya sonradan eklenmiş hissini vermektedir. Bu sayfalardan önce eserin tamamlandığı "temmet" ifadesinden anlaşılıyor. Aynı zamanda bu iki sayfada daha itinasız ve daha bozuk bir yazı karşımıza çıkmaktadır. Bunlara ek olarak, bu kısmın harekeli olmadığı da görülmektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koğuşlar Kitaplığı bölümünde bulunan ve 1362'de istinsah edilmiş olan nüsha 71 varak olup her sayfasında 15 satır vardır. Arap nesihli kullanılarak ilk dönem Çağatay Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Eserin klasik Çağatay Türkçesiyle yazılmadığı, kullanılan bazı Oğuzca kelime ve yapıardan anlaşılmaktadır. Eserin ilk sayfalarında yazının oldukça silik olduğu görülür. Özellikle 1b-2a sayfaları çok yıpranmıştır.

Asıl üzerinde duracağımız Koyunoğlu nüshası ise 36 varak olup her sayfasında 15 satır bulunmaktadır. Harekeli bir nesihle yazılmış olan eserde ayetler, hadisler, tespihler ve meseleler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Kırk Vezir Hikâyesi*'yle beraber ciltlenmiş olan bu nüshada da eserin ve yazarın adı ile istinsah tarihi yoktur.

Ertaylan eserle ilgili olarak "Dâ'î bu eserin adı hakkında ikinci sahifenin beşinci satırı ortasında: 'Bu kitaba Sirâcü'l-Kulûb ad virdüm.'" ifadesini kullanmaktadır (Ertaylan, 1952: 177). Ertaylan'ın böyle demesine rağmen daha sonra *Sirâcü'l-Kulûb* üzerinde değerlendirmelerde bulunan bilim adamlarımız Prof. Dr. Günay Kut ile Prof. Dr. Mehmet Özmen, *Sirâcü'l-Kulûb*'da *Dâ'î*'nin adının geçmediğini, hâlbuki *Dâ'î*'nin bütün eserlerinde adını zikrettiğini, bu sebeple de eserin ona ait olamayacağını söylenebileceğini ifade etmişlerdir (Kut, 1989: 58; Özmen, 2001: XXXVIII). Yine bu sahada çalışan Prof. Dr. Gürer Gülsevin ile Doç. Dr. Erdoğan Boz da *Sirâcü'l-Kulûb*'u *Ahmed-i Dâ'î*'nin eserleri arasında göstermezler (Gülsevin-Boz, 2004: 70). Yukarıda da söz konusu edildiği üzere, Eleazar Birnbaum ise eserin *Kıvamî*'ye ait olduğunu söylemektedir. Ancak bu nüshayı savaşta yanmış olduğu için göremeyişimiz ve *Kıvamî*'nin II. Bayezit devrinde *Fetih-nâme-i Sultan Mehmed*'i yazmış olması (Banarlı, 1971: 1. C., 503) bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Öte yandan, Ertaylan dışında eserin *Dâ'î*'ye ait olduğunu söyleyen bilim adamının bulunmayışı ve Topkapı Sarayı Koğuşlar Kitaplığı 1057 numarada kayıtlı eserin 763 (1362) tarihinde istinsah edilmiş olması (Karatay, 1961: 390), buna karşılık *Dâ'î*'nin 14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15.

yüzyılın ilk çeyreğinde yaşaması (Özmen, 2001: XXVIII) gibi sebepler, eserin *Dâ'î*'ye de ait olamayacağı fikrini kuvvetlendirmektedir. Eserin ilk sayfasında yer alan “*Uluğ mu'ctemedler taleb kıldılar Türkçe ewürdimiz.*” (1b-13) cümlesi, eserin yabancı bir dilden çevirildiğini düşündürmektedir. Bu hususu destekleyen başka delillerin ortaya çıkması, eserin *Ahmed-i Dâ'î*'ye aidiyeti konusunun da daha fazla tartışılmasını sağlayacaktır. Eserin Koyunoğlu nüshasındaki “*İhtiyâr kılp bir kitâb getürdük ve Sirâcü'l-Ğulûb diyü ad virdük.*” (1b-14), Topkapı-Revân nüshasındaki “*Bu kitâba Sirâcü'l-Ğulûb dirler.*” (1b-12) ve Topkapı-Koğuşlar nüshasındaki “*Bu kitâb atı Sirâcü'l-Ğulûb turur.*” (1b-11) ifadeleri ise adı üzerinde şüpheye yer bırakmamaktadır.

Eserin Koyunoğlu nüshası üzerinde Yakup Karasoy (Karasoy, 1985), Kemal Yavuz nüshası üzerinde ise Kasım Yazıcı (Yazıcı, 2002) yüksek lisans çalışması yapmışlardır.

Sirâcü'l-Kulûb yetmiş meselenin cevaplandırılmasından ibarettir. Bu hususta Ertaylan “*Bunların bir kısmı Yahudiler'in Peygamber'e sordukları cevaplarının da Allah tarafından Cebrâil vasıtası ile gönderilen mes'eleler. Bir kısmı Sehâbelere sorulan ve Hz. Ali tarafından cevaplandırılan, bir kısmı da çeşitli kitaplardan çıkarılan mes'elelerdir... Dâ'î bu eserini su'al-cevab şeklinde yazmıştır... Yetmiş mes'eleyi sual hâlinde vaz'eden Dâ'î, bunlara cevap verirken islâmî kanâatlere, eski dinlerden sızmış ve islâmî birer kisveye bürünerek bugüne kadar halkın kanâatinde yaşaya gelmiş olan efsanevî inançları da uzun uzadıya anlatıyor.*” demektedir (Ertaylan, 1952: 178).

Tarih-i Taberî Tercemesi adlı eserde de *Sirâcü'l-Kulûb*'dakilere benzer meseleler anlatılmaktadır. Eserin 1966 yılında yeni harflerle yapılan yayımında yirmi sekiz mesele hususunda şunlar söylenmektedir: “*Yahudi âlimleri bir gün bir araya gelerek günlerce Tevrat'ı müteleâ ettiler, Tevrat içinden yirmi sekiz mesele çıkardılar. Ebu Cehl'e ve beraberinde olan kâfirlere o soruları öğrettiler. Ve dediler ki: 'Gidin bu soruları o Peygamberim diyen kimseye sorun. Eğer cevap verebilirse sözüne inanın ki Hak peygamberdir. Zira peygamber olmayan kimse bu suallere cevap veremez. Ve eğer cevap vermeyecek olursa rüsvây olup davasından vaz geçmek mecburiyetinde kalır. Siz de emin olursunuz.*” (Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Et-Taberî, 1966: 15)

Meselelerle ilgili benzer konuları içeren bir başka eser de halk arasında “*H. Muhammede Sorulan Kırk Suâl-Mufassal Açıklamaları*” (Tanrıku, 1971) adı ile bilinen eserdir. Bu eserde de meselelerle ilgili olarak benzer konular ele alınmıştır.

Sirâcü'l-Kulûb'un Kemal Yavuz nüshasında 40, Koyunoğlu nüshasında 25, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi nüshasında 25 ve *Tarih-i Taberî Tercemesi*'nde 28 mesele mevcuttur. Topkapı-Revân nüshasında “*...yigirmi dört nesnenüñ şfatın beyân idicidir...*” (2a-1) ifadesi yer almakla birlikte, nüshada 30 meselenin

olduğu görülmektedir. Sonradan eklenmiş hissi uyandıran sayfalardaki hayvan tespihlerini de bir madde kabul edersek, nüshanın 31 meseleyi içine aldığı- nı söylemek mümkündür. Topkapı-Koşuşlar nüshasında ise 41 mesele vardır. Bu meseleler; beş nüshada ve TT’de ortak olanlardan başlamak üzere bütün nüshalar ve TT karşılaştırılarak ayrıntılı bir şekilde aşağıda gösterilmiştir.

A. Beş Nüshada ve TT’de Ortak Olan Meseleler

1. KY *“Haber vir bize kim, Tañrı ‘azze ve celle bu cihānı kaç günde yarattı? “ (220–16)*
1. K *“Haber vir baña yā Muḥammed Haḫ Ta‘ālā bu dünyāyı kaç günde yarattı?” (2a–2)*
1. TT *Allahu Te‘âlā bu cihānı kaç günde yaratmışdır ve ne kadar zaman geçtiğinde yine harap olacaktır?*
1. TDK *“Haber vir baña kim bu dünyāyı Haḫ Ta‘ālā kaç günde yarattı? “ (1a–3)*
1. R *“Haber vir baña kim Haḫ Ta‘ālā bu cihānı kaç günde yarattı? “ (2a–2)*
1. TK *“Su‘āl kıldılar cühūdlar ‘aleyhi’l-la‘ne dünyānı Tenğri Ta‘ālā kaç künde yarattı?” (1b–15).*
2. KY *“Tañrı Ta‘ālā bu yedi kat gögi yarattı, adları nedür? Her biri gökler feriştelere nicesidür? Ve bunların ‘ibadetleri nedür? Ve mehterleriniñ daḫı nedür? (223–17, 224–1)*
2. K *“Bu yedi kat gögüñ adı nedür? Ve her bir gökdeki ferişteheriñ tesbîhi nedür? Ve ol ferişteheriñ ulusu adı nedür?” (4a–11)*
2. TT *Bu gökler kaçtır ve Arş’ı Kürsi’yi, Levh’i ve Kalem’i Hak Te‘âlā neden yarattı ve bu yıldızların gezegen olanları kaçtır ve yürümeyip sabit olanı kaçtır ve her yıldız hangi burçtadır ve seyrelere nasıldır ve onlardan âdem oğullarına ne gibi esrâr vardır ve duran yıldızların işleri nedir ve yürüyeneriñ işleri nedir? (s. 16)*
2. TDK *“Haber vir baña kim bu yedi kat gök ferişteheriñ adı nedür?” (4a–12)*
2. R *“Haber vir baña kim bu yedi kat yeri Haḫ Ta‘ālā yarattı her biriniñ adı nedür ve her birinde ne dürlü cānaver var anların şıfatı neniñ bigidür? “ (6b–8)*
2. TK *“Su‘āl kıldılar Cühūdlar ‘aleyhi’l-la‘ne Tenğri ‘azze ve celle bu yedi kat kökni yarattı tıgme kökniñ atı turur, anıñ neteg turur?” (4b–5)*
3. KY *“Küh-ı Kāf nedür daḫı anıñ ardında ne vardır?” (248–3)*
3. K *“Kāf tıgı nedendür ve anıñ ar[dında] ne vardır?” (17b–7)*
3. TT *Kāf daḫı nasıldır ve nerededir? Onu Hak Te‘âlā niçin yaratmışdır?*
3. TDK *“Haber vir baña kim Kāf tıgı nedür ve şıfatı nitedür ve anıñ ardında ne vardır?” (24a–9)*

3. R “*Haber vir baña kim Kâf tığı nedendür ve şifâtı nicedür ve anuñ ardında ne vardır? “ (22b-10)*
3. TK “*Su’âl kıldılar Kâf tığ tirler neteg turur, anıñ artında ni bar turur?” (25a-13)*

B. KY-K-TDK-R-TK Nüshalarında Ortak Olan Meseleler

1. KY “*Tañrı Ta’âlâ evvel ne nesne yaratdı?” (221-15)*
1. K “*Hağ Ta’âlâ dünyâyı yaratmazdan öñdin ne yaratdı?” (2b-8)*
1. TDK “*Haber vir baña kim Hağ Ta’âlâ dükelisinde ne nesne’i ilerü yaratdı?” (2b-2)*
1. R “*Haber vir baña kim dükelinden ilerü ne nesne yaratdı?” (3a-5)*
1. TK “*Su’âl kıldılar cühüdler ‘aleyhi’l-la’ne Hağ cümlelerdin aşnu ni yarattı?” (2b-10)*
2. KY “*Bu yedi kat yirlerüñ adları nedür, her bir yirde ne halâyık vardır, bunlaruñ şifatları dahı nicesidür?” (226-7)*
2. K “*Bu yirler adı nedür ve nice mañlıklar vardır, cânaverler vardır?” (5b-15)*
2. TDK “*Haber vir baña kim Hağ Ta’âlâ bu yidi kat yiri yaratdı her biriniñ adı nedür ve her birisinde ne cânaver vardır ve anlaruñ şifâtı nicedür?” (6b-6)*
2. R “*Haber vir baña kim bu yidi kat yiri Hağ Ta’âlâ yaratdı, her biriniñ adı nedür ve her birinde ne dürlü cânaver var, anlaruñ şifâtı neniñ bigidür?” (6b-8)*
2. TK “*Su’âl kıldılar Teñri ‘azze ve celle yiti kat yir yarattı tıgme biriniñ atları ni turur, içinde niler bar?” (6b-1)*
3. KY “*Ûbâ nedür? Keşer nedür, anlaruñ şifatları nicedür?” (233-11)*
3. K “*Ûbâ ağacı nedür ve Keşer ırmağı nedür ve şifatları nicedür? “ (11b-4)*
3. TDK “*Haber vir baña kim Ûbâ nedür ve Keşer nedür ve bunlaruñ şifatları nedür?” (9b-11)*
3. R “*Haber vir baña kim Ûbâ nedür ve Keşer nedür ve anuñ şifâtı nedür?” (8b-12)*
3. TK “*Su’âl kıldılar Ûbâ yığacı ni, ol Keşer ni, evvel anıñ neteg şifâtı turur?” (10a-1)*
4. KY “*Tañrı Ta’âlâ ‘arş ve kürsi neden yaratdı? Anlaruñ şifatları nicedür?” (238-9)*
4. K “*Hağ Ta’âlâ ‘arşı ve kürsi neden yaratdı ve şifatları nedür?” (9a-13)*
4. TDK “*Haber vir baña kim Hağ Ta’âlâ ‘arşı ve kürsi neden yaratdı ve şifatları nedür?” (16a-6)*

4. R “*Haber vir baña kim Haḫ Ta‘ālā ‘arşı ve kürsi neden yaratdı ve şfati nicedür?*” (15a-1)
4. TK “*Su‘āl kıldılar ‘arşnı, kürsni nidin yarattı, anıḡ şfati neteg turur, ni üye turur?*” (13b-10)
5. KY “*‘Arş ne nesnedür?*” (239-8)
5. K “*‘Arş neniñ üzerinde durur?*” (10a-2)
5. TDK “*Haber vir baña kim ‘arş neniñ üzerindedür?*” (17a-5)
5. R “*Haber vir baña kim ‘arş neniñ üzerindedür?*” (15b-8)
5. TK “*Su‘āl kıldılar ‘arş ni üye turur?*” (14b-3)
6. KY “*Melekü’l-mevt kanḫıdır feriştelerden, anuñ şfati nicedür?*” (242-1)
6. K “*Melekü’l-mevt nice ferıştedür ve anuñ adından ve şfati nice?*” (12b-14)
6. TDK “*Haber vir baña Melekü’l-Mevt bir ferıştedür*” (17b-13/18a-1)
6. R “*Haber vir baña kim bu ferıştelerden Melekü’l-Mevt kanḫıdır ve hem şfati nicedür?*” (17b-5)
6. TK “*Su‘āl kıldılar Melekü’l-Mevt kim ol, at ni ol?*” (16a-12)
7. KY “*Münkir ve Nekr ne ferıştedür ki şfatları daḫı nicesidür?*” (243-6)
7. K “*Münkir ve Nekr nice ferıştedür ve anlarıñ şfati nedür?*” (14a-3)
7. TDK “*Haber vir baña kim Münkir ve Nekr kanḫı ferıştedür ve şfatları nitedür?*” (19b-4)
7. R “*Haber vir baña kim yā Muḫammed Münkir ve Nekr kanḫı ferıştedür ve anuñ şfati nicedür?*” (18b-10)
7. TK “*Su‘āl kıldılar Cühüdler ‘aleyhi’l-la‘ne Münkir ve Nekr ni ferıştelere turur, bularnıḡ şfati neteg turur?*” (17a-11)
8. KY “*Beyte’l-Ma‘mūr nedür, şfati daḫı nedür?*” (246-15)
8. K “*Ol ev ḫandadır ve anuñ adı nedür ve şfati nicedür?*” (16b-14)
8. TDK “*Haber vir baña kim Haḫ Ta‘ālā ol eve and içdi ve anuñ şfati nedür kim*” (23a-12)
8. R “*Haber vir baña kim Tañrı Ta‘ālā aña and içdi, anuñ şfati nicedür?*” (21b-13)
8. TK “*Su‘āl kıldılar Beytü’l-Ma‘mūr ni, evvel anıḡ şfati neteg, ol bu küñ ḫayda turur?*” (24a-13)
9. KY “*Şür nedür daḫı anuñ şfati nicedür?*” (249-12)
9. K “*Şür neden ve şürüñ şfati nicedür ve ḫaç kez üriliserdür ve şürü üren kanḫı ferıştedür?*” (18b-1)
9. TDK “*Haber vir baña yā Muḫammed şür nedür ve şfati nedür ve ḫaç kez ü(r)liserdür ve şürü üren kanḫı ferıştedür?*” (25b-4)

9. R “*Haber vir baña kim şūr nedür ve şıfatı nicedür ve kaç kez üriliür ve şūrı üren kanķı feriştedür?*” (24a-5)
9. TK “*Su’āl kıldılar şūr ni turur, anıḡ şıfatı neteg turur?*” (26a-11)
10. KY “*Gökleriün kuflı, ya^cnī kelidi nedür?*” (252-9)
10. K “*Göñülüün kilidi nedür?*” (20a-10)
10. TDK “*Haber vir baña kim gök kilidi nedür?*” (28a-8)
10. R “*Haber vir baña kim gök kilidi nedür ve neniün birle açılır?*” (27a-3)
10. TK “*Su’āl kıldılar kökler kuflı ni turur, ni birle bağlanur?*” (28b-8)
11. KY “*Gökleriün kilidi dili nedür ve ne nesne-y-ile açılır?*” (252-13)
11. K “*Gökler kapusunuñ miftāhı nedür ya^cnī ne ile açılır?*” (20a-14)
11. TDK “*Haber vir baña kim gök kapusunuñ miftāhı nedür ya^cnī ne ile açılır?*” (28b-1)
11. R “*Haber vir baña kim göğüñ kilidi, dili nedür, gök kapusu ne-y-ile açılır?*” (27a-7)
11. TK “*Su’āl kıldılar kök miftāhı ni turur, ni birle açılır?*” (19b-1)
12. KY “*Kendü kavmine ögüt virdi, ne ādemālerden-idi ve ne perīlerden-idi ve ne feriştelere-idi?*” (256-14)
12. K “*Ol cānaverden kim bir kez ādem oḡlına ögüt virdi ol cānaver ādem degül-idi ferişte degül-idi perīdegül-idi pes ol ne cānaverdi?*” (24a-1)
12. TDK “*Haber vir baña kim ol cānaverden kim ādemāye ögüt virdi ol cānaver ādem degüldi ve perīdegüldi ve ferişte degüldi ol ne idi?*” (31b-2)
12. R “*Haber vir baña kim bir cānaver bir kez ādemāye ögüt virdi kim ol ögüd viren ne ādem-idi ve ne perīdi ve ne feriştele-idi?*” (31b-1)
12. TK “*Su’āl kıldılar biregü kendü kavmine ögüt birgüçi kim erdi, ni ādemī erdi, ni ferişte erdi ve ni perī erdi?*” (22b-12)
13. KY “*Başdan dünyāya geldiler, ne atadan ve ne anadan doğdılar?*” (262-8)
13. K “*Ol altı nesneden kim anadan doğmadı, atadan doğdı, ol ne nesnedür?*” (27b-12)
13. TDK “*Haber vir baña kim ol biş nesne nedür kim anadan doğmadı atadan in-medi ne nesne idi?*” (36a-4)
13. R “*Haber vir baña kim ol biş ten kim-idi kim ana ķarında bitmediler, ata belinden sızmadılar?*” (37a-5)
13. TK “*Su’āl kıldılar yir yüzinde yürüdiler anlar ni ata arķasındın, ni ana raķmindin çıktı, ol kimler erdi?*” (29a-12)
14. KY “*Evvel Tañrı Ta^cālā neyi bünyād eyledi?*” (270-11)
14. K “*Kim bu cihānda dükeli nesnelere ileriü Haķ Ta^cālā cimāret kıldıḡı ne-y-idi?*” (32a-3)

14. TDK “*Haber vir baña Haḫ Ta‘ālā dükeli nesneden evvel ‘imāret kılduğı ne idi?*” (43b-13/44a-1)
14. R “*Haber vir baña kim bu dünyāda dükelinden evvel Haḫ Ta‘ālā ‘imāret kılduğı ne-y-idi?*” (43b-7)
14. TK “*Su‘āl kıldılar ilk binā kim cihānda erdi, ni erdi?*” (36a-4)
15. K “*Her bir kuş ve her bir cānaver Tañrı’ya nice tesbīh eyler?*” (36a-4)
Bu mesele, öteki nüshalarda aşağıda da görüleceği gibi, değişik isimler altında verilmiştir.
1. KY “*At kişner, nedür?*” (270-8)
1. TK “*At kişnediđi ni turur?*” (35a-10)
1. R “*Haber vir baña kim at kişner nedir?*” (69b-2)
2. KY “*Gögercin öter, nedür?*” (270-9)
2. R “*Gögercin öter, nedir?*” (69b-9)
2. TK “*Kögerçin öttüđi ni turur?*” (35b-6)
3. R “*Haber vir baña kim ḫorūs çağırur nedir?*” (69b-1)
3. TK “*Su‘āl kıldılar ḫorūs çağırđanı ni turur?*” (35a-7)
4. R “*Ṭođan öter nedir?*” (69b-12)
4. TK “*Ṭođan ötdüđi ni turur?*” (35b-11)
5. R “*Kerkes öter nedir?*” (70a-4)
5. TK “*Kerkes ötdüđi ni turur?*” (35b-13)
6. R “*Bülbül ötüp nedir?*” (70a-7)
6. TK “*Sanduşaç ötdüđi ni turur?*” (36a-2)
7. KY “*Bed-nās öter, nedür?*” (270-6)
8. TK “*Ḳarılđaç ötdüđi ni turur?*” (35b-15)
9. TK “*Derrāc ötdüđi ni turur?*” (35b-12)
10. TK “*Fāḫte ötdüđi ni turur?*” (35b-9)
11. TK “*Ṭāvus çağırduğı ni turur?*” (35b-1)
12. R “*İbük öter nedir?*” (69b-8)
12. TK “*İbük tidüđi ni turur?*” (35b-5)
13. TK “*İbibik çağırduğı ni turur?*” (35b-3)
14. TK “*Taḳılgen çağırduğı ni turur?*” (35b-7/8)

C. KY-TDK-R-TK Nüshalarında ve TT’de Ortak Olan Mesele

1. KY “*Tañrı Ta‘ālā yeryüzine kaç peygāber viribidi? Bunlardan nebī kaç ve mürsel kaç; gökden dağı kaç kitāb indi?*” (240-4)
1. TT “*Hak Te‘ālā’nun yeryüzüne gelen peygamberi kaçtır ve onların mürseli kaçtır ve kaç peygamberin duası ile Hak Te‘ālā ölüyü diriltmiştir ve o diri olanlar kimlerdir?*”

1. TDK “*Haber vir baña Haḫ Taʿālā yiryüzine kaç peygâmbir virdi ve anlardan kaç(ı) mürsel idi¹ ve anlara kaç kitâb indi?*” (28b-7)
1. R “*Haber vir baña kim Haḫ Taʿālā yiryüzinde kaç peygâmbir viribidi ve anlardan kaçı nebî-y-idi ve kaçı mürsel idi, kaçına kitâb indi?*” (16a-9)
1. TK “*Suʿâl kıldılar yir yüzinde ança peygâmbir erdi ol peygâmbirlerdin niçesi nebî erdi ve mürsel niçe erdi ve kökdin niçe kitâb indi?*” (15a-10)

Ç. KY-K-R-TK Nüshalarında Ortak Olan Mesele

1. KY “*Şol yirden ki bir kez aña güneş doḫandı, ayruḫ kıyâmete deḫin doḫunmaz?*” (253-15)
1. K “*Haḫ Taʿālā dünyâyı yaradalı bir kez aña kendü doḫandı andan öñdin doḫandıḫı yoḫdı ve hem kıyâmete deḫin doḫanmayısardur?*” (21b-12)
1. R “*Haber vir baña kim dünyâ düzelden berü ol ne yirdür kim aña bir kez güneş doḫandı ve ayruḫ kıyâmete deḫin doḫınmayacaḫdur?*” (28a-11)
1. TK “*Suʿâl kıldılar dünyâ içinde ni yir turur kim bir kez kün tigdi, andın özge tigmedi erdi tā kıyâmetḫa tigrü?*” (20b-5)

D. KY-K-TDK-R Nüshalarında Ortak Olan Meseleler

1. KY “*Ne kişidür ol ki dirile gūra girdi, dirile yana çıḫdı?*” (252-17)
1. K “*Ol ḫanḫı gür idi kim revân olup gezerdi ve anuñ içindeki kişi bile gezerdi?*” (20b-5)
1. TDK “*Haber vir baña kim ḫanḫı gür idi kim revân olup gezerdi ve ol gür içindeki kim idi?*” (30a-12)
1. R “*Haber vir baña kim ol ne sinle-y-idi kim revân yürüdi ve ol sinle içindeki kim-idi?*” (27a-12)
2. KY “*Tañrı Taʿālā uçmaḫı neden yaratdı, şimdi ḫandadır?*” (229-14)
2. K “*Haḫ Taʿālā uçmaḫı neden yaratdı, şimdi ol uçmaḫ ḫandadır?*” (8a-1)
2. TDK “*Haber vir baña kim Haḫ Taʿālā uçmaḫı neden yaratdı?*” (7b-12)
2. R “*Haber vir baña kim Haḫ Taʿālā uçmaḫı neden yaratdı ve şıfatı nedendür ve uçmaḫ ḫandadır?*” (7b-3)

E. KY-K-TDK-TK Nüshalarında Ortak Olan Mesele

1. KY “*ḫamu bünyâdlaruñ yücereḫi bu cihânda ḫanḫıdur?*” (271-12)
1. K “*Dünyâ içindeki ʿimâretlerden ve ḫıḫlardan ve cümle yüksek nesnelerden daḫı yüksek ne-y-idi?*” (32b-11)

¹ Metinde *adı* şeklindedir.

² Metinde *konuḫdur* şeklindedir.

1. TDK “*Haber vir baña kim dünyā içinde ‘imāretlerde ve cümle yüksek yirlerde yüksekrek ne nesne var idi?’*” (44b–10)
1. TK “*Su’āl kıldılar kamuğdın yüksek köşki cihān içinde kayısı turur?’*” (36b–14)

F. KY, R, TK Nüshalarında ve TT’de Ortak Olan Mesele

1. KY “*Ādemilerden kimdür ol kişi ki uçmağ yapan benem, daħı Tañrı uçmağ gibi, didi. Nerede yapıdı, daħı anı kim gördi?’*” (304–9)
1. TT *Cihanda ve Hak Te’âlâ ile ortaklık davası eden kimdir ki Hak Te’âlâ’nun cennetine benzer cennet yapmıştır? O nasıldır ve nerededir?*
1. R “*Haber vir baña kim Tañrı birle barābarlık eyledi, eyitdi: ‘Ben daħı uçmağ yaradam Tañrı uçmağ gibi’ daħı ol uçmağın şıfatı nice-y-idi, daħı ol kim idi kim ol uçmağ girdi, anı gördi?’*” (61b–5)
1. TK “*Su’āl kıldılar dünyā içinde uçmağka meñzer uçmağ iter-men tigen kim ol?’*” (60b–9)

G. KY-TDK-R-TK Nüshalarında Ortak Olan Meseleler

1. KY “*Ol terāzūdan ki kıyāmet gününde halāyığın ‘amellerin anda dererler, ol nicesidür?’*” (235–7)
1. TDK “*Haber vir baña kim ol terāzūdan kim (kıyāmet) anuñ birle ‘ameller tartılır aħvāli nedür ve şıfatı nicedür?’*” (11b–13/12a–1)
1. R “*Haber vir baña kim ol terāzūdan kim ‘ameller anuñla dartılır, aħvāli nedür ve şıfatı nicedür?’*” (11a–4)
1. TK “*Su’āl kıldılar terāzū şıfatı neteg turur?’*” (11b–7)
2. KY “*Şırāt nedür, anuñ şıfatı nedür?’*” (236–4)
2. TDK “*Haber vir baña kim Şırāt nedür ve şıfatı nedür?’*” (13a–8)
2. R “*Haber vir baña kim Şırāt nedür ve şıfatı nicedür?’*” (12b–1)
2. TK “*Su’āl kıldılar Şırāt ni, evvel şıfatı ni turur?’*” (12a–15)
3. KY “*Şol ta‘āmdan ki ādemiler anı yediler. Ne dünyā ta‘āmu-y-ıdı ve ne uçmağ ta‘āmu-y-ıdı*” (272–14)
3. TDK “*Haber vir baña kim ol ta‘āmdan kim gāyibden geldi ve ādem oğlı anı³ yidi ol ta‘ām uçmağdan degül idi ve dünyādan degül idi pes nirden idi?’*” (46a–6)
3. R “*Haber vir baña kim ol ne ta‘ām-ıdı kim ne dünyā ta‘āmu-y-ıdı ne uçmağ ta‘āmu-y-ıdı*” (45b–8)

³ Metinde *oğlı* şeklindedir.

3. TK *“Su’āl kıldılar ol aş kim âdemîler yidiler ni dünyâdın erdi ve ni uçmağdın erdi, ol ni aş erdi?” (37b-9)*

H. KY, K ve TK Nüshalarında Ortak Olan Meseleler

1. KY *“Tamuyı Tañrı Ta’âlâ ne nesneden yaratmışdur, şimdi kãdadur? Dereleriniñ adı nedür? Her dere kimüñ-çündür?” (230-9)*
1. K *“Hağ Ta’âlâ tamuyı neden yaratdı ve her bir tamunuñ adı nedür ve şimdi ol tamu kãdadur?” (8b-4)*
1. TK *“Su’āl kıldılar tamuğ şıfatı neteg turur, bu küin tamuğ kayda turur?” (8a-8)*
2. KY *“Tañrı Ta’âlâ gökde bir kuş yaratmışdur, ol kuş nedür, şıfatı dağı nicedür?” (231-15)*
2. K *“Hağ Ta’âlâ gökde bir kuş yaratmışdur, anuñ adı nedür ve şıfatı nicedür?” (10b-6)*
2. TK *“Su’āl kıldılar Allâhü Ta’âlâ yarattıku kuş şıfatı neteg erdi?” (8b-13)*
3. KY *“Şol yirden ki bir kez aña güneş doğandı, ayruğ kıyâmete degin doğunmaz.” (253-15)*
3. K *“Hağ Ta’âlâ dünyâyı yaradalı bir kez aña kendü doğandı andan öñdin doğandığı yoğdı ve hem kıyâmete degin doğanmayısardur.” (21b-12)*
3. TK *“Su’āl kıldılar dünyâ içinde ni yir turur kim bir kez küin tigdi, andın özge tigmedi erdi tã kıyâmetka tigrü?” (20b-5)*

I. KY, R ve TK Nüshalarında Ortak Olan Meseleler

1. KY *“Mūsâ ‘aşısı ne ağaçdur, şıfatı nicedür?” (283-3)*
1. R *“Haber vir baña kim Mūsānuñ ‘aşısı ne ağaçdan-ıdı ve anuñ şıfatı nice-y-ıdı ve ol üç hağ kim anda yazılmış ve ol ne-y-ıdı ?” (51b-8)*
1. TK *“Su’āl kıldı Mūsā peygāmberniñ ‘aleyhi’s-selām ‘aşısı ni yığaç erdi, anuñ aşlı kãdın erdi ve anuñ şıfatı neteg erdi, anuñ üzere ni yazılı erdi?” (51b-11)*
2. KY *“Ol şahıfede ki Cebrā’ il anı Dāvud peygāmberge getürü-virdi?” (311-16)*
2. R *“Haber vir baña kim şahıfada kim Cebrā’ il Dāvud’a getürdi, ol şahıfadağı mes’eleler ne-y-ıdı?” (53a-5)*
2. TK *“Su’āl kıldılar Cebrā’ il ‘aleyhi’s-selām Dāvud peygāmberka kaç şahıfe indürdi, kaç mes’ele erdi?” (67a-3)*

İ. KY, TK Nüshalarında ve TT’de Ortak Olan Meseleler

1. KY *“Âdemîlerden kimdür ol kişi ki uçmağ yapan benem, dağı Tañrı uçmağı gibi’ didi. Nerede yapdı, dağı anı kim gördi?” (304-9)*

1. TT *Cihanda ve Hak Te'âlâ ile ortaklık davası eden kimdir ki Hak Te'âlâ'nın cennetine benzer cennet yapmıştır? O nasıldır ve nerededir?*
1. TK *"Su'âl kıldılar dünyâ içinde uçmaḥka meḥzer uçmaḥ iter-men tigen kim ol?" (60b-9)*
2. KY *"Süleymānuñ sini kandanur? Ol iki kişi ki Süleymānuñ sinine vardılar yüzük istemek için daḥı mülkin dutmağ-ıçun, bunlar kimlerdür?" (314-4)*
2. TT *Süleyman ibn Davud aleyhisselâmın kabri nerededir ve insanlardan oraya kim gitmiştir?*
2. TK *"Su'âl kıldılar kim Süleymān 'aleyhi's-selām bu kün kayda turur, yüzüğünü isteyü barğan kimler erdi?" (67b-9)*

J. KY, TK Nüshalarında ve TT'de Ortak Olan Mesele

1. KY *"Aşḥāb-ı Uḥdūd kimdür ve kimlerdür, bunlarıñ ḥālî nicedür?" (304-9)*
1. TK *"Su'âl kıldılar Aşḥāb-ı Uḥdūd kimler erdi?" (65a-1)*
1. TT *Aşḥāb-ı Uḥdūd kimlerdir ve ne din tutarlar ve ne zaman gelmişlerdir?*

K. KY ve R Nüshalarında Ortak Olan Mesele

1. KY *"Bu deñizleriñ aşlı nedür, nedendür, aḥır kaçta varur?" (276-13)*
1. R *"Ḥaber vir baña kim işbu deñizleriñ aşlı kandanur ve şıfatı nicedür, girü şoñra aḥvāli nice olısar?" (49b-10)*

L. R ve TK Nüshalarında Ortak Olan Mesele

1. R *"Ḥaber vir baña kim Ḥaḥ Ta'ālâ kaç peygāmberi öldüğinden şoñra girü diri kıldı?" (57a-6)*
1. TK *"Su'âl kıldılar kaç peygāmber ölüp yana tirildi?" (63b-14)*

M. KY ve TK Nüshalarında Ortak Olan Meseleler

1. KY *"Ata-y-ıla oğul bir yirde otursalar atası kırk yaşar yigüt kara saçlu, oğul yüz yigirmi yaşar aḥ saçlu olsa nicesi ola?" (278-16)*
1. TK *"Su'âl kıldılar dünyâ içinde anası kırk yaşlıg bir kavilde⁴ sekiz yaşlıg ammā oğlı yüz yigirme yaşlıg kim erdi?" (61b-1)*
2. KY *"Zülkifli peygāmber midi, degül midi? Neden ötrü aña Zülkefli didiler?..." (285-3)*
2. TK *"Su'âl kıldılar Zülkifl peygāmber mü erdi yâ ermez mü?" (62b-7)*

⁴ Metinde قراداً şeklinde yazılmıştır.

3. KY *“Aşhâbı’r-re’s kimlerdür, bunların hikâyeti nicedür?...”* (294–9)
3. TK *“Su’âl kıldılar aşhâbı’r-re’s kimler turur?”* (64a–5)
4. KY *“Peygamberlerden bugün hiçbirisi var mı yoksa yok mu?”* (290–6)
4. TK *“Su’âl kıldılar bu kün peygamberlerdin kim erse tiri bar mu?”* (53b–12)

N. Sadece KY ve TK Nüshalarında Olan Mesele

1. KY *“Ana karında oğlan ki söyledi, kimdi?”* (294–4)
1. TK *“Su’âl kıldılar kim ol ni oğlan erdi kim anası karında sözledi?”* (51b–1)

O. Sadece Koyunoğlu Nüshasında Olan Mesele

1. *“îmân erkek midür, yâhût dişi midür?”* (37a–4)

Ö. Sadece Topkapı-Revân Nüshasında Olan Meseleler

1. *“Haber vir bâña kim Hâk Ta’âlâ kaç peygamberi göge ağdurdı?”* (59a–6)
2. *“Haber vir bâña kim Mūsâ ururdi on iki çeşme ol taşdan ağırdı.”* (55b–3)

P. Sadece Topkapı-Koğuşlar Nüshasında Olan Meseleler

1. *“Su’âl kıldılar ol ni taş erdi kim on iki yol çıktı”* (63b–1)
2. *“Su’âl kıldılar kayu peygamber erdi kim Teğri ‘azze ve celle anı ölmüşdin songra tiri kıldı?”* (58a–2)
3. *“Su’âl kıldılar ol kim erdi âdemîlerdin dört kurla öltürdiler Teğri ‘azze ve celle kendü kudreti birle tiri kıldı”* (41a–15)

R. Sadece Tarih-i Taberî Tercemesi’nde Olan Meseleler

1. O Muhammed’e sorun ki, Peygamberiyim dediği Tanrısı’nın sıfatı nicedir?
2. Tanrı ne iştedir ve ne işler?
3. Hak Te’âlâ bu ay’ı ve güneşi ve yıldızları hangi şeyden yaratmıştır ve sonunda bunları nereye götürecektir? Hem bu seyredenler nereye giderler ve duracak yerleri neredir? Ve yine ne şekilde doğarlar?
4. Kıyamet ne zaman kopacak ve bu dünyanın ne kadar zamanı geçmiştir ve ne kadarı kalmıştır?
5. Cablısa ve Cablıka ne nesnedir ve nerededir? ve ondan olan mahlukatın sıfatı nedir ve hangi dini tutarlar ve yedikleri nedir? Ve kendilerinin halleri ve dirlikleri nasıldır?
6. Ye’cûc ve Me’cûc ne kişilerdir ve nerede bulunurlar ve ne din tutarlar ve ne vakit çıkacaklar ve ne yerler ve ne içerler ve sıfatları ve dirlikleri nasıldır? İskender-i Zülkarneyn’in yaptığı sed onlarla Adem oğulları arası ne miktardır. Ve Zülkarneyn dedikleri nedir ve işi ne idi ve ne zaman gelmiştir?

7. *Ashab-ı Kelif kimlerdir ve kaç kişidir, ne zamanda gelmişlerdir ve ne din tutarlar?*
8. *Ruh nedir ve onun yaratılması nasıldır?*
9. *Demir elinde hamur gibi yumuşak olan ve ne isterse ondan yapan kimdi?*
10. *Rûy-ı Revân çeşmesi kimindir? Yani erimiş tunç su gibi akardı. O kimse o akan tunçtan bir şehristan yaptı. O şehristan nerededir ve kimin elindedir ve onda olan acı şeyler nedir?*
11. *Bir yüzük taşına yazılan on söz nedir ki, Hak Teâlâ o yüzüğü Davud Peygamber gönderdi de oğullarından bu on cümleye hangisi cevap verebilirse o Peygamber mürseldir, diye haber verdi ve yer yüzünde ne varsa onun emrine mutî olacaktır dedi. Ve onlara Süleyman Peygamber cevap verdiği için dolayı dünyanın tamamına padişah oldu? Acaba o on söz nelerdi?*
12. *Yeryüzünde ilk yapılan şey nedir ve nerededir?*
13. *Dünyada ilk insan kanı akıtan ve günah işleyen kimdir?*
14. *Yeryüzünde ilk önce ateşe tapan kimdir ve ateşe tapmanın binasını kim kurdu?*
15. *Yeryüzünde ilk önce şarabı kim icad eyledi ve çalgı çalmak ve tavla oynamak ve buna benzer nesnelere kimden kaldı?*
16. *Yeryüzünde ilk önce sakalına ak düşen kimdi?*
17. *Bütün dünya gün doğup batıncaya kadar hükmü altında bulunan kişinin adı nedir ve kimdir?*
18. *Harût ve Marût kimlerdir ve ne günah işlediler ki Hak Te'âlâ onlara dünyada azab eyledi ve onlar nerede bulunuyorlar ve Adem oğulları onlardan ne gibi şeyler öğreniyorlar?*
19. *Âdem aleyhisselamdan önce dünyanın hükmü kimin elinde idi?*
20. *Allah Te'âlâ Âdem aleyhisselamı niçin ve nasıl yarattı?*

Sirâcü'l-Kulûb' da bizim dikkatimizi çeken hususlardan biri hayvan tespihleri olmuştur. Bu yazımızda asıl üzerinde durmak istediğimiz konulardan biri de budur. *Sirâcü'l-Kulûb'* dan başka, bazı dinî mesnevilerde de hayvan tespihleriyle karşılaşmak mümkündür. Bunlardan biri *Ârif'in Mürşidü'l-Ubbâd* (Tunç, 1996) adlı eseridir. *Sirâcü'l-Kulûb'* da on yedi hayvanın tespihi görülürken *Mürşidü'l-Ubbâd'* da on üç hayvanın tespihi yer almıştır. *Sirâcü'l-Kulûb'* da tespihi geçen hayvanlar: at, eşek, bednûş (bednâs), kumru, tavus, üveyik, hüdhüd, güvercin, doğan, turrâc, turna, kerkes, kırlangıç, hezâr-ı dâsitân, horoz, tavşancıl; *Mürşidü'l-Ubbâd'* da tespihleri yer alan hayvanlar ise: kumru, fâhte (üveyik), bebgâ (tûtî), taytavâ, kerkes (akbaba, kartal), uqâb (kartal, karakuş, tavşancıl), kırlangıç, kurbağa, devlüngeç, hüdhüd, bağirtlak, kartal ve horozdur. Bizim burada üzerinde duracağımız asıl konu *Sirâcü'l-Kulûb'* un Koyunoğlu, Kemal

Yavuz ve Topkapı-Revan ve Topkapı-Koğuşlar nüshalarında bulunan hayvan tespih ve zikirleridir.

a. Zikir

“Ar. 1. Anma, söyleme, sözünü etme. 2. (Bir tarikata bağlı olanlar için) Tanrı'nın adını art arda söyleme işi.” (Türkçe Sözlük, 1988: 1674) anlamında kullanılan “Zikir, biri kalp, diğeri dil ile olmak üzere ikiye ayrılır: Kalp ile zikir, bir şeyi hatırlama veya akla getirme, dil ile zikir ise, bir ismi telaffuz etmektir. Dinî bir ıstılah olarak zikir, sınırlandırılmış çeşitli ibâreleri usûlüne göre tekrar etmek sûretiyle Tanrı'yı yüceltmektir.” (Uludağ, 1979: 561).

Zikir ile ilgili Kuran-ı Kerim'deki bazı ayetler şöyledir:

“Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.” (Er-ra'd, 13/28)

“Ey müminler Allah'ı çok zikir ediniz ve onu sabah ve akşam tesbih ediniz.” (El-Ahzab, 33/42)

“Rabbinin ismini sabah ve akşam zikret habibim. Allah'ın zikrine bütün vakitlerde devam et.” (İnsân, 76/25)

“Ve Rabbinin ismini zikret, gece ve gündüz an ve kendini her şeyden çekerek Rabbine çekil, ihlas ile onun emrî taati ile meşgul ol.” (El-Müzzemmil, 73/8)

“Ancak iman edip amel işleyenler ve Allah'ı çok zikir edenler, o mezzum hallerden müstesnadırlar.” (Eş-Şuara, 26/227)

Ayrıca; El-Hac, 22/34, 40; El-Haşr, 59/19; El-Mücadele, 58/19; El-Mâide, 5/91; Ez-Zümer, 39/22, 23; El-Ahzab, 33/21, 35; El-Cin, 72/17; El-Cum'a, 62/10, 37; En-Nûr, 24/36; El-Kehf, 18/28; El-Furkan, 25/18, 29; El-Mü'minûn, 23/110; El-Enbiyâ, 21/37, 42; El-Enfâl, 8/2, 45; Âl-i İmrân, 3/135, 41; El-En'âm, 6/52, 91, 121; El-A'râf, 7/20, 201; Et-Tâhâ, 20/33, 124; En-Nisâ, 4/103, 42; En-Necm, 53/29, 39; El-Munâfikûn, 63/9; El-Ankebût, 29/45; El-Bakara, 2/114, 152, 198, 200; El-Haşr, 59/19; Ez-Zâriyât, 51/56; El-Hadîd, 57/16; Ez-Zühuf, 43/32 ayetleri de zikirle ilgilidir (Arıç, 1995:7-39).

b. Tespih

“Ar. tesbîh. Dinî sözleri tekrarlamak veya elde oyalanmak için kullanılan, türlü maddelerden boncuk biçiminde yapılmış, 33 veya 99 taneden oluşmuş dizi.” (Türkçe Sözlük, 1988:1463) Bu konuda İ. Pala: “Subhanallah kelimesini söyleyerek Allah'ı ululama. Tespih, sözle, kalple veya inaniş yönünden olabilir. Allah'ı her türlü noksan sıfatlardan uzak tutmaktır. Bazan bu söz şaşkınlık da ifade eder. Tesbîh kelimesinin ikinci anlamı da namazın sonunda tesbîh okunurken sayının şaşmaması için elde çeki-

len âlete denir. Bu tespih 99 veya 33 tanecikten oluşur.” (Pala, 1989: 435) demektedir.

“Kuran’da sık sık geçen ve ‘Allah’ı noksan sıfatlardan ve uluhiyete aykırı şeylerden tenzih ve takdis ederim’ mânâsında tesbihin has ismidir. Bu Arapçada rastlanmayan, fakat Aramî dilinde olan, aynı zamanda İbranice ve Habeşçe tarafından benimsenmiş şebah’a bağlanan Arapçaya yabancı bir kökten gelen ve nida sebebiyle üstünlü halde bulunan bir kelimedir.” (Bulh, 1979: 31)

Tespihle ilgili Kuran-ı Kerim’deki bazı ayetler şunlardır:

“Göklerde ve yerlerde ne varsa hep Allah’ı tespih etmektedir” (Hadid, 57/1).

“Göklerde ve yerde bulunanlarla dizi dizi kuşların Allah’ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi duasını ve tesbihini (öğrenmiş) bilmiştir. Allah, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilir.” (Nûr, 24/41).

“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O’nu tesbih eder. O’nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız. O, halîmdir, başıslayıcıdır.” (İsrâ, 17/44).

“Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdınla seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? dediler. Allah da onlara: Sizin bilemiyeceğinizi herhâlde ben bilirim, dedi.” (Bakara, 2/30).

Ayrıca Er-Rûm, 30/17; Ez-Zühurf, 43/13; Yâsîn, 36/83; El-İsrâ, 17/1, 45, 108; En-Neml, 27/8; El-Enbiyâ, 21/22; Sâd, 38/67; Et-Tûr, 52/43; El-Haşr, 59/23; Et-Tevbe, 9/31; Yûsuf, 12/108; En-Nahl, 16/1, 59; Es-Sâffât, 37/157, 180; El-Bakara, 2/110; En-Nisâ, 4/169; Yûnus, 10/10; El-Maide, 5/116; Ez-Zümer, 39/6; El-En’âm, 6/100; El-A’râf, 7/143; El-Kalem, 68/29 ayetleri de zikirle ilgilidir (Bulh, 1979: 31).

Sirâcü’l-Kulûb’da hayvan tespihlerinin geçtiği bazı bölümler de şöyledir:

K “Her bir kuş ve her bir cānaver Tañrı’ya nice tesbîh eyler?” (36a–4)

K “Hağ Ta’âlâ gökte bir kuş yaratmışdur anuñ adı nedür ve şıfatı nicedür?” (10b–6)

KY “Tañrı Ta’âlâ gökde bir kuş yaratmışdur, ol kuş nedür, şıfatı dağı nicedür? (231–15)

KY “At kişner nedür?” (270–8)

R “Haber vir bize kim at kişner nedir?” (69b–2)

R “Haber vir bize kim eşek ağırur nedir?” (69b–4)

TK “İşek ağıрмаğı ni turur? (35a–12)

- KY “Bed-nās öter nedir?” (270-6)
 R “Haber vir baña kim ħorūs çağırur nedir?” (69b-1)
 TK “Su’al kıldılar ħorūs çağırğanı ni turur?” (35a-7)
 R “Tāvus ötüp nedir?” (69b-6)
 TK “Tāvus çağırduğı ni turur?” (35b-1)
 R “Ügeyik öter nedir?” (69b-7)
 TK “Fāhte ötdüğü ni turur?” (35b-9)
 R “İbük öter nedir?” (69b-8)
 TK “İbük tidüğü ni turur?” (35b-5)
 TK “İbibik çağırduğı ni turur?” (35b-3)
 KY “Gögercin öter nedir?” (270-9)
 R “Gögercin öter nedir?” (69b-9)
 TK “Kögerçin öttüğü ni turur?” (35b-6)
 R “Toğan öter nedir?” (69b-12)
 TK “Toğan ötdüğü ni turur?” (35b-11)
 R “Kumrı öter nedir?” (70a-2)
 TK “Kumrı çağırduğı ni turur?” (35a-14)
 R “Kerkes öter nedir?” (70a-4)
 TK “Kerkes ötdüğü ni turur?” (35b-13)
 R “Tavşancıl öter nedir?” (70a-6)
 R “Bülbül ötüp nedir?” (70a-7)
 TK “Sanduğaç ötdüğü ni turur?” (36a-2)
 TK “Karılgâç ötdüğü ni turur?” (35b-15)
 TK “Derrâc ötdüğü ni turur?” (35b-12)
 TK “Taķılgen çağırduķı ni turur?” (35b-7/8)

Sirâcü'l-Kulûb'da Geçen Hayvan Tespihleri

Sirâcü'l-Kulûb'da on yedi, Mürşidü'l-Ubbâd'da ise on üç hayvanın tespihi yer almaktadır. Koyunoğlu nüshasında hayvan tespihleri “Haber vir yâ Muhammed her bir kuş ve her bir cānaver Tañrıya nice tesbîh eyler?” (Koyunoğlu Nüshası, 36a-4) genel sorusuna cevap olarak verilmiştir. Öteki nüshalarda ise her bir hayvan için ayrı sorular mevcuttur. Aşağıda bu sorulara göre hayvanların nasıl tespih ettikleri nüshalardaki şekilleriyle verilmiştir. Bu arada bazı hayvanların edebiyatımızdaki yeri de gösterilmiştir.

1. At

At, “İy bār-ı Hudāyâ mü'minlere nuşret virgil ve raḥmet eylegil” (36a-6) şeklinde tespih eder. Kemal Yavuz Nüshasında atın tespihi “İy Hudāyâ nuşret vir

mi'minlere kâfirler üzerine" (270–8) şeklinde geçer. Atın tespihi, Topkapı-Revân nüshasında ise *"Ey Tañrı mi'minlere nuşret ver kâfirler üzerine"* (69b–3) şeklindedir. Topkapı-Koğuşlar nüshasında ise *"İy Teñgri mi'minlerge nuşret birgil, kâfirlerini helâk kılgıl"* (35a–11/12) şeklinde tespihte bulunur. Ata verilen önem, Kuran-ı Kerim'de yer alan ayetlerden anlaşılmaktadır: *"Âdiyât suresinin 1–6. ayetlerinde, 'Andolsun o harıl harıl koşan atlara, o -tırnaklarıyla- çakararak ateş çıkaranlara, sabahleyin baskın yapanlara, tozu dumana katanlara, bununla bir topluluğun ta ortasına girenlere ki, muhakkak insan Rabbine karşı çok nankördür.'* buyrulmaktadır. Öte yandan Hz. Peygamber İslâm'ın yayılıp yerleşmesinde atın önemini vurgulayarak bu konudaki çalışmaları da desteklemiştir. *'Kıyamete kadar atların altında hayır vardır.'* (Buharî, 'Menakıb', 28); *'Allah yolunda samimi niyetle cihad için at yetiştirene bir şehit sevabı verilir.'* (İbnü'l-Kelbî, s. 10) sözleriyle at yetiştirmenin ne kadar önemli olduğu belirtilmiştir." (Kafesoğlu, 1988: 28)

2. Eşek

Eşek, *"la'net bâc alanlara gelsün ve mi'minleri incidentlere gelsün."* (36a–7) diye tespih eder. Topkapı-Revân nüshasında ise eşeğin *"La'net 'avânlara gelsün."* (69b–5) şeklinde tespih ettiği söylenmektedir. Topkapı-Koğuşlar nüshasında ise eşek, Allah'ı *Teñgri Ta'âlâ la'neti nâdânlarge⁵* (35a–13) şeklinde tespih eder. Eşekle ilgili olarak edebiyatımızda birçok hikâye vardır. Bunların başında Hz. Nuh'la ilgili olan hikâye gelir: *"Nûh peygamber, tufandan kurtaracağı hayvanları, gir, diye işaret ederek gemisine alırdı. Nöbet eşeğe gelince ona da işaret etti. Eşek girmek istedi. İblis, kuyruğuna yapışarak onu girmekten alıkoymdu. Nuh tekrar emretti. İblis, yine eşeğin kuyruğunu çekerek onu bırakmadı. Nuh bu defa: (yâ melûn girsene) deyince, eşek girdi. Eşeğin kuyruğuna yapışan İblis de beraber içeri girmiş oldu. Biraz sonra Nuh, İblis'i gemi içinde görünce, (yâ melûn gemiye kimin izniyle girdin) dedi. İblis: (eşeğe gir dediğin zaman, yâ melûn diye hitap ettin. Ben de o sırada eşeğin kuyruğuna yapışmıştım. Allah'ın kulları arasında benden başka melûn olmadığından bu emir bana aitti. Ben de girdim) cevabını verdi."* (Levend, 1984:109)

İsrailoğulları peygamberlerinden Üzeyir'in de başından geçen bir olayda eşekten bahsedilir. Bunlardan başka edebiyatımızda eşekle ilgili birçok hikâye anlatılır. Eşeğin sesinin çirkin oluşunun yanında gözünün iriliği ile en güzel göze sahip oluşu da zaman zaman söz konusu edilmiştir.

⁵ Metinde *نا حدان* şeklinde yazılmıştır.

3. Bednûş (bednâs, bednûs)

Bednûş, “İy Haqq’ uñ hâş kulları Haqq’ a şükür idüñ Haqq’ a cümle nesne fenâdur ebed oldur, bekâdur.” (Koyunoğlu Nüshası, 36a–8) diye tespih eder. Kemal Yavuz Nüshasında ise bednûşun tespihi “Tañrı’ya zikr eyleñ, iy gâfiller” (270–6) şeklinde geçer.

4. Kumru

Kumru, Koyunoğlu nüshasında “İy Çalap, rahmet eyle Muhammed’i sevene ve dañı la’net gelsün mü’minleri incidene” (36a-9) şeklinde, Topkapı-Revan nüshasında “Bağışlar⁶, bağışlayıcı ‘arş issi Tañrı’dur.” (70a–3) diye, Topkapı-Koğuşlar nüshasında ise *Tenğri la’neti Muhammed düşmenige bolsun.*” (35a–7) diye tespih eder.

5. Tavus

Tavus, “İy âdem oğlanları bu dünyâdan saķınıñ, tevbe kılun, aşkula Haq’dan yaña tñ dönüñ.” (Koyunoğlu Nüshası, 36a–11) diye tespih eder. Tavusun, Topkapı-Revan nüshasında “Tañrı birdür; niteliksüz, niceliksüz” (69b–6) şeklinde, Topkapı-Koğuşlar’da ise “Munda kılsañg anda anı bolğay sen bFşekk” (35b–2) diye tespih ettiği ifade edilir. Cennet bahçesinin kapıcılığını yapan tavus kuşu şeytanın cennete girmesine vesile olmasından dolayı Allah tarafından “sahte gurur timsali ve kötü sesle” cezalandırılmıştır (Tanrıku, 1971: 62–63). “Bilindiği gibi tavusun tüyleri göz göz desenlidir. Bu bakımdan göz ile tavus çok zaman birlikte bulunur. Cebrâil için ‘Tavus-ı Sidre’ sıfatı kullanılır. Edebiyatta açılması, rengârenk oluşu, gezip tozması, salınışı, vs. yönlerden sevgiliyle tavus arasında münâsebet kurulur.” (Pala, 1989: 417)

6. Üveyik (fâhte)

Üveyik, “İy kâşki Çalap bu halk dünyâda yaratmasa rahmet kılma bunlara bārī ‘azâb itmese.” (Koyunoğlu Nüshası, 36a–13), “Keşke bu halk yaratılmaya-y-ıdı.” (Topkapı-Revan Nüshası, 69b–7) diye tespih eder. Topkapı-Koğuşlar nüshasında ise üveyiğin tespihi “Kim Müselmânka rahmet kılmasa añgar rahmet kılma” (35b–10) şeklindedir.

7. Hüdhüd (ibibik, İbük, Far. pûpe)

Hüdhüd, “Yā Rab kullaruña nişār eyle rahmetüñi, sen ganī sulñansın, eylemegil zaħmetüñ.” (Koyunoğlu Nüshası, 36a–14) diye tespih eder. Topkapı-Revan

⁶ Metinde *bağışlar* şeklindedir.

nüshasında ise Hüdühüd (İbük)'ün “Her kim esirgemese, İlahî sen dağı esirgeme” (69b-9) şeklinde tespih ettiği söylenmektedir. Topkapı-Koğuşlar nüshasında İbibik “Kâşki Teñgri azze ve celle halkı yaratmaduk erse erdi.”; İbük ise “Her kim rahmet kılsa, anğa rahmet kılğaylar.” (35b-3/4/5) diye tespih eder. Hüdühüd, Hz. Süleyman kıssası ile ilgili olarak zikredilen kuştur. Hz. Davud’un oğlu Hz. Süleyman; insan, cin, peri, kuşlar, yılan, karınca ve rüzgâr ile ilgili konularda edebiyatımızda oldukça fazla işlenmiştir. Bunlardan biri Kuran-ı Kerim’de de adı geçen hüdühüd kuşudur. İslamî edebiyatta hüdühüdün “ebü’l-ahbâr, ebü’r-rebî, ebû ibâd, ebû seccâd” gibi birçok ismi görülmektedir. Hüdühüdün belli başlı özellikleri şunlardır: “Toprağın altındaki suyu görür. Eşine çok bağlıdır, eşi ölünce yeni bir eş aramaz. Anne ve babasına karşı çok hürmetkardır; yaşlandıklarında yiyeceklerini tedarik eder. Annesi öldüğünde uygun bir yer buluncaya kadar onu başında taşıdığı için mükafat olarak güzel bir tepelikle donatılmıştır. Hüdühüd, göçeğen kuşu, karınca ve arının öldürülmesi yasaklanmıştır. Hüdühüdle ilgili yasaklamanın sebebi olarak Hz. Süleyman’a su bulması ve ona elçilik yapmasıdır.” (Harman-Kurnaz, 1988: 462). Hüdühüd ile ilgili yazılan hikâyelerin ilki Feridüddin Attâr’ın *Mantıku’t-Tayr* adlı tasavvufî mesnevisidir. Hüdühüd, tasavvufî manası dışında İran edebiyatında daha çok sevgiliden haber getiren bir kuş olarak yer almıştır (Harman-Kurnaz, 1988: 462).

8. Güvercin (kebûter)

Güvercin, “Bâkâdür, ganîdür, Çalap cümle nesneden yüce, irişür kıllarına rahmet irte gicedür.” (Koyunoğlu Nüshası, 36a-15) diye tespih eder. Kemal Yavuz nüshasında güvercinin tespihi “Her diri ölecekdür, her yini dağı eskiyecekdür.” (270-10) şeklinde geçer. Topkapı-Revan nüshasında ise güvercinin “Dükeli yavuzluğ andan ırak arı Tañrı’m, dükelinden yüce Tañrı’m, yirler yaradılmadın var Tañrı’m.” (69b-11) şeklinde tespih ettiği söylenir. Topkapı-Koğuşlar nüshasında, Arapça kısım Türkçeye çevrilmemiştir. (35b-7) Posta görevinde kullanılması meşhur olan güvercin, edebiyatta bir av kuşu olarak avcı kuşlarla beraber anıldığı gibi sevgili için de kullanılmıştır (Pala, 1989: 39).

9. Doğan (bâz, şahin)

Doğan, “İy âdem oğlu, sağın ben bunda duram dime, eyü yavuz işleyüp cevâb virmeyem dime.” (Koyunoğlu Nüshası, 36b-2) veya “yavuzluğdan anı münezzehdür derin, dağı ol öğrettiği şükürle şükür iderin.” (Topkapı-Revan Nüshası, 69b-13) diye tespih eder. Topkapı-Koğuşlar nüshasında doğanın tespihi Arapça verilmiştir (35b-12). İskender Pala, doğan hakkında; “*Divan edebiyatında doğan veya şahin anlamında kullanılan bâz, sevgilinin gönül avlayan saçlarından kinâ-*

yedir. Âşık, bakışlarıyla saç doğanının pençeleri arasına düşer. Bazen güneş de doğana benzetilir. Çünkü gece kargayı kaçıır. Çoğu zaman şeh-bâz ya da şah-bâz şekliyle de karşımıza çıkan doğan veya şahin, elden salınır. Boynunda bir çingırağı vardır ve ava salınmadan önce bağlı bulundurulur." (Pala, 1989:129) bilgilerini verir.

10. Turaç (Ṭurrâc, Derrâc)

Turaç, "Tañrı kâdirdür, bilüñ cümle işe haķñdür, kullaruñ aybın örter, raḥmet ider, raḥñdür." (Koyunoğlu Nüshası, 36b-3) diye tespih eder. Topkapı-Koğuşlar nüshasında Turaç'ın tespihi Arapçadır (35b-13).

11. Turna

Turnanın tespihi, "Tañrı kâdirdür, kamu halk aña muḥtâcdur ve bir kuluñ karnı tıķ ve bir kuluñ açdur." (Koyunoğlu Nüshası, 36b-5) şeklindedir.

12. Kerkes (Nesr, Akbaba, Kartal)

Kerkes, "Aña ğırra olmañ âḥir ölüm var-durur, ölüm añan kişi dünyadaki er-durur." (Koyunoğlu Nüshası, 36b-7) diye tespih eder. Topkapı-Revan nüshasında kerkesin şöyle tespihte bulunduğu söylenir: "İy âdem oğlanları yâd ol kimüñle dilerseñ kim ölisersin, ayrılırsın." (70a-4). Topkapı-Koğuşlar nüshasında ise "İy âdem oğlanı tiriglig niçe körseñg âḥir kirek kim ölgey sen" (35b-15) şeklinde tespih eder.

13. Kırlangıç (Ebâbîl)

Kırlangıç, "Kâdirdür ol Tañrı kim göği direksüz dutar yâ bu yir yüzinde nice ni-metler biter." (Koyunoğlu Nüshası, 36b-9) diye tespih eder. Topkapı-Koğuşlar nüshasında kırlangıç (kırılğaç)ın tespihi Arapça olarak verilmiştir. (36a-1/2). Kuran'da Fil suresinde geçer ve edebiyatımızda Fil vakasına telmihte bulunularak anılır. İ. Pala bu hususu: "Habeşliler Ka'be'yi yıkmaya karar verdiler. Ebrehe komutasındaki bir ordu filler ile Ka'be üzerine yürüdü. Peygamberimizin doğumundan az bir müddet evvel vukû bulan bu olaya İslam tarihinde "Fil vak'ası" denir. Bu yıla da "fil yılı" denilmiştir. Ebrehe, ordusuyla Ka'be önlerine kadar geldiğinde, gökte beliren küçük kuşların ağızlarında taşıdıkları küçücük taşları, onların üzerine bırakmaları ve bu taş yağmuru altında ordunun yenilmiş ekin tanesine dönüp tamamen helak olması sonucu Ka'be kurtulur." (Pala, 1989:271) şeklinde açıklar.

14. Hezâr-ı dâsitân (bülbül, sanduğaç)

Bülbül, "Zihî âlem-i pâdişâh yarattı âlemleri hem vücûda getürdi bu cümle âdemleri ne kim yirde gökde var kamu aña kuldur, cümlesine kâdir-durur, dirildür ve

hem öldürür." (Koyunoğlu Nüshası, 36b-10) diye tespih eder. Topkapı-Revân nüshasında ise bülbülün "*Dâyim Tañrı kâyim Tañrı, ölmez, gâfil olmaz Tañrı*" (70a-8) şeklinde tespih ettiği belirtilir. Topkapı-Koğuşlar nüshasında bülbül (sanduğaç)ün tespihi Arapça olarak verilmiştir. (36a-3/4). Türk ve İran edebiyatlarında başta sesinin güzelliği ve güle âşık olması dolayısıyla adı en çok geçen kuştur (Kurnaz, 1988: 485). Pala da bülbül için "*Divan edebiyatı bülbülden ayrı düşünülemez. O, şakıyısıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arzeden bir âşıkın timsâlidir. Bazan âşığın kendisi, bazan canı, bazan da gönülü olur. Bülbül güle âşık kabul edilir. Bu durumuyla âşığa çok benzer. Bu özelliklerinden dolayı bülbül, mecazî âşkın içinde yer alır.*" (Pala, 1989:163) cümlelerini kullanır.

15. Horoz

Horoz, "*İy Tañrı'dan gâfiller!*" (Topkapı-Revân Nüshası, 69b-1/2) ya da "*Teñgri yâdın kılıñ iy gâfiller!*" (Topkapı-Koğuşlar, 35a-9/10) şeklinde tespih eder.

16. Tavşancıl

Tavşancıl, "*Beg oldur kim Âdem oğlanlarından ırak ola*" (Topkapı-Revân Nüshası, 70a-6/7) şeklinde tespihte bulunur.

17. Taķılgen⁷

Taķılgen, "*Kamuğ tiriğler ölgü tururlar*" (Topkapı-Koğuşlar, 35b-7/8) şeklinde tespih eder.

SONUÇ

Ahmed-i Dâ'î'ye atfedilen *Sirâcü'l-Kulûb*'un altı nüshası mevcuttur. Eserin, yetmiş mesele üzerine sorulan sorular ve bunlara verilen cevaplardan meydana geldiği görülmektedir. Kemal Yavuz, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, İzzet Koyunoğlu ve Topkapı nüshalarında toplam 67 mesele mevcuttur. Bu meseleler arasında dikkat çekici hususlardan biri de hayvan tespihleridir. Edebiyatımızda olduğu gibi Doğu ve Batı edebiyatında da ahlakî, dinî-tasavvufî ve didaktik içerikli eserlerde hayvanların konuşturulduğu birçok eser meydana getirilmiştir. Yazar veya şair, bu tür eserlerde karşılaştırma ve benzetme yöntemiyle, toplumsal yapıdaki adaletsizliği, eşitsizliği, bir zümreyi ya da kişiyi veyahut ahlaka ve edebe aykırı bulduğu olayları alaylı bir ifadeyle eleştirmek amacıyla hay-

⁷ Taranan sözlüklerde bu ada rastlanmadığı için eserde geçtiği şekliyle verilmiştir.

van motiflerini bir takım sembol ve işaretler olarak kullanır. Feridüddîn Attâr'ın *Mantiku't-Tayr*'ı, Şeyhî'nin *Harnâme*'si, Ubeyd-i Zâkânî'nin *Fare ile Kedî*'si (Mûş u Gurbe), Ali Şir Nevâyî'nin *Lisânü't-Tayr*'ı, Şemsî'nin *Deh Murg*'ı, Zaîfî Pir Mehmed'in *Gülşen-i Simurg*'ı, Münîrî'nin *Gülşen-i Ebrâr*'ı (*Bülbül-nâme*), *Sîmurg-nâme*, *Tûtî-nâme*, *Zümrüdüankâ hikâyesi*, Ömer Fuadî'nin *Bülbüliyye*'si, Pehlevî'ye ait olan *Kelîle ve Dimne* gibi eserler ile *Mevlânâ*'nın birçok hikâyesinde hayvanların konuşturulduğunu görmekteyiz. Bu eserlerde belirtilen hayvanlara bazı karakterler atfedilmiştir. Bu eserlerin bazılarının çıkış noktası Kuran-ı Kerim'de yer alan ayetler olmalıdır (Sad, 38/19). Hayvanlara karakter atfederek konuşturulmasına yalnız doğu edebiyatında rastlanmaz. Batı edebiyatı da fabl türü ile bu konularda geniş birikime sahiptir. Bu hususta *La Fontaine* ile *Molière*'i zikretmek mümkündür.

Doğu ve Batı edebiyatlarında örneklerini gördüğümüz hayvanlara karakter yükleme ve konuşturma özelliği her iki dünyada da oldukça ileri seviyededir. Bu özelliklerin tekrar incelenmesinin ve hayvanlara atfedilen özelliklerin de derinlemesine değerlendirilmesinin dilimiz ve edebiyatımız için yararlı olacağını ummaktayız. ©

KAYNAKLAR

- Arıĝ, Abdullah (1995), *Allah'ı Niçin Anıyoruz?* Bahar Yay., İstanbul.
- Banarlı, Nihad Sami, (1971), *Resimli Türk edebiyatı Tarihi*, 1. C., MEB Basımevi, İstanbul.
- Birnbaum, Eleazar (2005), "Burnt Boks: A Catalogue of Some Turkish Manuscripts Destroyed in the 1992 War in Bosnia", *Şinasi Tekin Anısına Uygurlardan Osmanlıya*, Simurg Yay., İstanbul.
- Buhl, Fr. (1979), "Sübhân Allah", *İslâm Ansiklopedisi*, 11. C., MEB, İstanbul.
- Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr Et-Taberî, *Tarih-i Taberî Tercemesi*, Can Kitabevi Yay.,
- Ertaylan, İ. Hikmet (1952), *Ahmed-i Dâ'î Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul.
- Gülsevin, Gürer-Boz, Erdoğan (2004), *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Harman, Ö. Faruk-Kurnaz, Cemal (1988), "Hüdhüd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 18. C., Diyanet Vakfı Yay.
- Kafesoĝlu, İbrahim (1988), "At", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Diyanet Vakfı Yay.
- Karasoy, Yakup (1985), *Ahmed-i Dâ'i- Sirâcü'l-Kulûb (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, GÜ, SBE, Ankara.
- Karatay, Fehmi Edhem, (1961), *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloĝu*, 2. C., İstanbul.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Meâl)*, (1985), Diyanet İşleri Bşk. Yay., Ankara.
- Kurnaz, Cemal (1988), "Bülbül" , *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 6. C., Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.
- Kut, Günay (1988), "Ahmed-i Dâ'î", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2. C., Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.
- Levend, Ağâh Sırrı, (1984), *Divan Edebiyatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Muhammed Fuad Abdülbâkî, (1984), *El-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İstanbul.
- Özmen, Mehmet (2001), *Ahmed-i Dâ'î Divanı*, 1. C., TDK, Ankara.
- Pala, İskender (1989), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 2. C., Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Sirâcü'l-Ķulûb*, İzzet Koyunoĝlu Müzesi Nu:12861.
- Sirâcü'l-Ķulûb*, Kemal Yavuz nüshası.
- Sirâcü'l-Ķulûb*, Raif Yelkenci nüshası.
- Sirâcü'l-Ķulûb*, Topkapı Sarayı Müzesi Koĝuşlar Kitaplığı Nu: 1057.
- Sirâcü'l-Ķulûb*, Topkapı Sarayı Müzesi Revan Köşkü Kitaplığı Nu: 622.
- Sirâcü'l-Ķulûb*, Türk Dil Kurumu Kitaplığı Nu: 268.

- Tanrıkulu, B. (1971), *H. Muhammede Sorulan Kırk Sual-Mufassal Açıklamaları*, Aziz Bozkurt ve Ort. Matbaası, İstanbul.
- Tunç, Semra (1996), *Ârif, Hayatı Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni*, SÜ, SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- Türkçe Sözlük* (1988), TDK, C. II, Ankara.
- Uludağ, Süleyman, (1979), "Zikir", *İslâm Ansiklopedisi*, 13. C., MEB Yay., İstanbul.
- Yazıcı, Kasım (2002), *Sirâcü'l-Kulûb ve Dil Özellikleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SÜ, SBE, Konya.